

Міністерство освіти і науки України

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Кафедра соціально-економічної географії і регіоназнавства

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Перший проректор

“ _____ 20 _____ р.”

Робоча програма навчальної дисципліни

ПОЛІТИЧНА ГЕОГРАФІЯ З ОСНОВАМИ ГЕОПОЛІТИКИ

спеціальність (напрямок) **6.040104 Географія**

факультет **геології, географії, рекреації і туризму**

2016 / 2017 навчальний рік

Програму рекомендовано до затвердження вченою радою факультету геології, географії, рекреації і туризму

“29” серпня 2016 року, протокол № 13

РОЗРОБНИК ПРОГРАМИ: канд. геогр. наук, доцент Ю.І. Кандиба

Програму схвалено на засіданні кафедри соціально-економічної географії і регіоназнавства

Протокол від “29” серпня 2016 року № 1

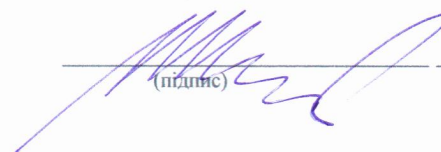
Завідувач кафедри соціально-економічної географії і регіоназнавства

_____ Немець Л.М.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Програму погоджено методичною комісією факультету геології, географії, рекреації і туризму

Протокол від “29” серпня 2016 року № 10

Голова методичної комісії факультету геології, географії, рекреації і туризму

_____ Жемеров О.О.
(підпис) (прізвище та ініціали)

ВСТУП

Програма навчальної дисципліни «**Політична географія з основами геополітики**» складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки

бакалавра

(назва рівня вищої освіти, освітньо-кваліфікаційного рівня)

напряму **6.040104 Географія**

1. Опис навчальної дисципліни

1.1. Мета викладання навчальної дисципліни – розкриття особливостей сучасної політичної карти світу, формування знань про основи геополітики як практичного інструменту розв’язання регіональних проблем у світі та в Україні.

1.2. Основні завдання вивчення дисципліни:

- ознайомити студентів з науковими основами політичної географії та геополітики;
- розглянути історичні етапи формування політичної географії та геополітики;
- розкрити сутність територіально-політичної організації суспільства та територіально-політичних систем різних ієрархічних рівнів;
- вивчити сучасну політичну карту світу;
- вивчити основні школи, течії і парадигми геополітики;
- показати сучасну геополітичну картину світу;
- проаналізувати основні регіональні геополітичні проблеми у світі;
- дати оцінку геополітичного положення України.

1.3. Кількість кредитів – 4

1.4. Загальна кількість годин – 144

1.5. Характеристика навчальної дисципліни	
За вибором студента	
Денна форма навчання	Заочна (дистанційна) форма навчання
Рік підготовки	
4-й	5-й
Семестр	
8-й	8-й
Лекції	
24 год.	12 год.
Практичні, семінарські заняття	
12 год.	4 год.
Лабораторні заняття	
-	-
Самостійна робота	
108 год.	128 год.
Індивідуальні завдання	
-	-

1.6. Заплановані результати навчання:

Знання:

- об'єктно-предметне поле політичної географії і геополітики;
- сутність територіально-політичної організації суспільства;
- історичні етапи формування політичної географії і геополітики;
- особливості сучасної політичної карти світу;
- парадигми і концепції геополітики;
- особливості геополітичної ситуації в окремих регіонах світу;
- політико-географічне та геополітичне положення України.

Уміння і навички:

- розкривати суть основних концепцій політичної географії та геополітики;
- аналізувати територіально-політичні системи різних ієрархічних рівнів;
- аналізувати сучасну політичну карту світу;
- давати характеристику політико-географічного та геополітичного положення регіонів і держав світу;
- застосовувати методи регіонального геополітичного аналізу;
- використовувати закони геополітики для пояснення сучасних регіональних процесів;
- давати оцінку ролі України у світовому політичному просторі.

2. Тематичний план навчальної дисципліни

Розділ 1. Політична географія

Тема 1. Теоретико-методологічні основи політичної географії

Об'єкт і предмет політичної географії. Основна проблематика і тематика політико-географічних досліджень. Етапи розвитку світової політичної географії. Територіально-політична організація суспільства. Ієрархія територіально-політичних систем.

Тема 2. Сучасна світосистема

Території, країни, держави. Суверенні держави. Залежні країни і території. Води відкритого моря. Мультинаціональні функціональні утворення: ТНК, міжнародні організації, регіональні організації.

Тема 3. Форми державного правління і державного устрою

Монархії: абсолютні, конституційні. Республіки: президентські, президентсько-парламентські, парламентсько-президентські, парламентські. Унітарні держави. Складні держави: федерації, конфедерації, унії. Моделі федералізму. Типи федерацій у сучасному світі. Політичні системи сучасних держав.

Тема 4. Політико-географічне положення держави

Поняття «політико-географічне положення» (ППП) і «геополітичне положення». Оцінка PPP. Глобальне PPP. Регіональне PPP. Сусідське PPP.

Тема 5. Адміністративно-територіальний поділ держав

Адміністративно-територіальний поділ (АТП) і місцеве самоврядування. Типи систем місцевого самоврядування. Реформи АТП. Функції столиці держави. Класифікації столиць. Геопросторовий каркас території країни.

Розділ 2. Геополітика

Тема 1. Теоретико-методологічні основи геополітики

Об'єкт, предмет, завдання геополітики. Основні поняття і категорії геополітики. Історичний розвиток геополітики. Парадигми геополітики.

Тема 2. Школи і течії геополітики

Німецька школа: Ф. Ратцель, Р. Челлен, К. Хаусхофер, К. Шмітт. Американська школа: А. Меген, Н. Спикмен, С. Коен, І. Валлерстайн, С. Хантінгтон, З. Бжезінський. Британська школа: Х. Маккіндер, П. Тейлор, А. Тойнбі. Російська школа: В. Семенов-Тянь-Шанський, П. Савицький, Л. Гумільов, О. Дугін. Українська школа: Ю. Липа, С. Рудницький, В. Дергачов, М. Багров. Основні течії геополітики: «органіцизм», атлантизм, континенталізм, євразійство.

Тема 3. Геополітична структура сучасного світу

Еволюція міжнародних відносин у ХХ ст. Трансформації міжнародних систем. Теорії сучасного світовлаштування: модель геостратегічних сфер та геополітичних регіонів С. Коена, концепція зіткнення цивілізацій С. Хантінгтона, концепція уніполярного світу А. Страуса, гіпотеза «семи паралелей однополярного світового простору» Й. Галтунга, концепція геостратегічних агентів та геополітичних центрів З. Бжезінського. Глобалізація як міжнародно-політична організація світу.

Тема 4. Європа в геополітичному вимірі

Геополітична ситуація в Європі після Другої Світової війни. Місце об'єднаної Європи на сучасній політичній карті світу. Інституціональна система ЄС. Європа в гео економічному та геополітичному вимірі. Розширення ЄС – можливості й перспективи для України.

Тема 5. Азіатсько-Тихоокеанський та Південноазіатський регіони у геополітичному контексті

Фактори сучасної геополітичної ситуації в регіоні. Загальна характеристика основних геополітичних акторів. Особливості сучасної геополітичної ситуації у Східній та Південно-Східній Азії. Перспективи розвитку геостратегічної ситуації в АТР. Індія як регіональна держава.

Тема 6. Американська зона геополітичного впливу

Північноамериканська інтеграція. Поле геостратегічних інтересів США. Геостратегічні пріоритети Канади і Мексики. Бразилія – новий регіональний лідер. Антиамериканський геополітичний вектор у Латинській Америці.

Тема 7. «Мала Євразія» у геополітичному вимірі

Росія – світовий та регіональний геополітичний гравець. Проблеми взаємодії України й Російської Федерації в сучасних умовах. Особливості сучасної геополітичної ситуації у Центральній Азії та Закавказзі.

Тема 8. Насвазія та «Чорна Африка» у геополітичному контексті

Географічні аспекти поширення неоколоніалізму в Африці. Арабо-мусульманський світ як єдине геополітичне поле. Поле геостратегічних інтересів основних гравців Афразії.

3. Структура навчальної дисципліни

Назви розділів і тем	Кількість годин											
	денна форма						заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	лаб.	інд.	с.р.		л	п	лаб.	інд.	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Розділ 1. Політична географія												
Тема 1. Теоретико-методологічні основи політичної географії	11	2				9	11	1				10
Тема 2. Сучасна світо-система	11	2				9	11	1				10
Тема 3. Форми державного правління і державного устрою	12	2	2			8	13	1	2			10
Тема 4. Політико-географічне положення держави	12	2	2			8	11	1				10
Тема 5. Адміністративно-територіальний поділ держав	12	2	2			8	10	1				9
<i>Разом за розділом 1</i>	<i>58</i>	<i>10</i>	<i>6</i>			<i>42</i>	<i>56</i>	<i>5</i>	<i>2</i>			<i>49</i>
Розділ 2. Геополітика												
Тема 1. Теоретико-методологічні основи геополітики	11	2				9	11	1				10
Тема 2. Школи і течії геополітики	13	2	2			9	11	1				10
Тема 3. Геополітична структура сучасного світу	12	2	2			8	13	1	2			10
Тема 4. Європа в геополітичному вимірі	12	2	2			8	11	1				10
Тема 5. Азіатсько-Тихоокеанський та Південноазіатський регіони у геополітичному контексті	10	2				8	11	1				10
Тема 6. Американська зона геополітичного впливу	10	2				8	11	1				10
Тема 7. «Мала Євразія» у геополітичному вимірі	9	1				8	11	1				10
Тема 8. Насвазія та «Чорна Африка» у геополітичному контексті	9	1				8	9					9
<i>Разом за розділом 2</i>	<i>86</i>	<i>14</i>	<i>6</i>			<i>66</i>	<i>88</i>	<i>7</i>	<i>2</i>			<i>79</i>
Усього годин	144	24	12			108	144	12	4			128

4. Теми практичних і семінарських занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Особливості політичного устрою країн Європи	2
2.	Політико-географічне положення держави	2
3.	Адміністративно-територіальний поділ держав	2
4.	Школи і течії геополітики	2
5.	Геополітична структура сучасного світу	2
6.	Європа в геополітичному вимірі	2
	<i>Разом</i>	<i>12</i>

5. Завдання для самостійної роботи

№ з/п	Види, зміст самостійної роботи	Кількість годин
1.	Ознайомлення з теоретико-методологічними основами політичної географії	9
2.	Вивчення особливостей сучасної світосистеми	9
3.	Вивчення форм державного правління і державного устрою, підготовка до практичної роботи	8
4.	Опрацювання матеріалу за темою «Політико-географічне положення держави», підготовка до практичної роботи	8
5.	Вивчення особливостей адміністративно-територіального поділу держав світу, підготовка до практичної роботи	8
6.	Ознайомлення з теоретико-методологічними основами геополітики	9
7.	Ознайомлення з основними школами і течіями геополітики, підготовка до практично-семінарського заняття	9
8.	Вивчення геополітичної структури сучасного світу, підготовка до практичної роботи	8
9.	Опрацювання матеріалу за темою «Європа в геополітичному вимірі», підготовка до практичної роботи	8
10.	Опрацювання матеріалу за темою «Азіатсько-Тихоокеанський та Південноазіатський регіони у геополітичному контексті»	8
11.	Опрацювання матеріалу за темою «Американська зона геополітичного впливу»	8
12.	Опрацювання матеріалу за темою «Мала Євразія» у геополітичному вимірі»	8
13.	Опрацювання матеріалу за темою «Насвазія та «Чорна Африка» у геополітичному контексті»	8
	<i>Разом</i>	<i>108</i>

6. Індивідуальні завдання

Програмою не передбачені.

7. Методи контролю

Усне експрес-опитування, виступи студентів на практичних заняттях з доповідями, виконання практичних робіт, контрольні роботи, екзамен.

8. Схема нарахування балів

Поточний контроль, самостійна робота, індивідуальні завдання																Екзамен	Сума	
Розділ 1					Розділ 2								Контрольна робота, передбачена навчальним планом		Індивідуальне завдання			Разом
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	T10	T11	T12	T13	15	15	-	60	40	100
		5	5	5		5	5	5										

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка	
	для екзамену	для заліку
90-100	відмінно	зараховано
70-89	добре	
50-69	задовільно	
1-49	незадовільно	не зараховано

9. Рекомендована література

Основна література

1. Кандиба Ю.І., Кучер І.І. Політична географія з основами геополітики: Навчально-методичний комплекс. – Харків, 2010. – 96 с.
2. Бебик В.М. Політологія для політика і громадянина. – К.: МАУП, 2004. – 424 с.
3. Бжезінський З. Велика шахівниця. Американська першість та її стратегічні імперативи. – Львів: Лілея-НВ, 2000. – 236 с.
4. Василенко І.А. Геополітика: Учеб. пособие. – М.: Логос, 2003. – 205 с.
5. Василенко І.А. Политическая глобалистика: Учеб. пособие. – М.: Логос, 2003. – 359 с.
6. Василенко С.Д. Україна: Геополітичні виміри в загальноєвропейському процесі. – Одеса: ОДМА, 2000. – 208 с.
7. Гаджиев К.С. Геополітика. – М.: Междунар. отношения, 1997. – 384 с.
8. Гаджиев К.С. Введение в геополитику: Учебник. – М.: Логос, 2003. – 432 с.
9. Гаєвський Б.А. Сучасна українська політологія: Навч. посіб. – К.: МАУП, 1999. – 268 с.
10. Геополітика: Підручник / А.І. Кудряченко, Ф.М. Рудич, В.О. Храмов. – К.: МАУП, 2004. – 296 с.
11. Дергачев В.А. Геополітика. – К.: ВИРА-Р, 2000. – 448 с.
12. Дергачев В.А. Глобальна геоэкономика: Трансформация мирового экономического пространства. – Одесса: ИПРЭЭИ НАНУ, 2003. – 238 с.
13. Діалог цивілізацій: нові принципи організації світу. – К.: МАУП, 2002. – 232 с.
14. Діалог цивілізацій: протиріччя глобалізації. – К.: МАУП, 2003. – 376 с.
15. Колосов В.А., Мироненко Н.С. Геополітика и политическая география: Учебник. – М.: Аспект-Пресс, 2001. – 479 с.
16. Мадіссон В.В., Шахов В.Л. Політологія міжнародних відносин: Навч. посіб. – К.: Либідь, 1997. – 176 с.
17. Мадіссон В.В., Шахов В.Л. Сучасна українська геополітика: Навч. посіб. – К.: Либідь, 2003. – 176 с.

18. Мальський М.З., Мацяк М.М. Теорія міжнародних відносин. – Львів: ЛНУ, 2002. – 392 с.
19. Нартов Н.А. Геополитика: Учебник. – М.: ЮНИТИ, 1999. – 359 с.
20. Поздняков Э.А. Геополитика. – М.: Прогресс-Академия, 1995. – 96 с.
21. Політична географія і геополітика: Навч. посібник / Б.П. Яценко, В.І. Стафійчук, Ю.С. Брайчевський та ін.; за ред. Б.П. Яценка. – К.: Либідь, 2007. – 255 с.
22. Політична система України: особливості становлення, тенденції розвитку. – К.: Парламентське видавництво, 2002. – 328 с.
23. Рудич Ф.М. Політологія: Курс лекцій. – К.: Ін-т держави і права ім. В. Корецького, 2000. – 200 с.
24. Сирота Н.М. Основы геополитики: Учеб. пособие. – СПб.: ИВЭСЭП; Знание, 2001. – 136 с.
25. Тихонравов Ю.В. Геополитика: Учеб. пособие. – М.: Инфра - М, 2000. – 269 с.
26. Україна в сучасному геополітичному просторі: теоретичний і прикладний аспекти / За ред. Ф.М. Рудича. — К.: МАУП, 2002. – 488 с.
27. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. — М.: Изд-во АСТ, 2003. — 603 с.
28. Экономическая, социальная и политическая география мира. Регионы и страны / Под ред. С.Б. Лаврова, Н.В. Каледина. – М.: Гардарики, 2002. – 928 с.

Допоміжна література

1. Андрианова Т.В. Геополитические теории XX в. (Социально-философское исследование). – М., 1996. – 178 с.
2. Арон Р. Мир і війна між націями. – К.: Юніверс, 2000. – 688 с.
3. Бабурин В.Л., Мазуров Ю.А. Географические основы управления: Курс лекций по экономической и политической географии: Учеб. пособие. – М.: Дело, 2000. – 288 с.
4. Базив Д.П. Геополитическая стратегия Украины. – К., 2000. – 192 с.
5. Бобилева С.Й. Історія Німеччини з давніх часів до 1945 року. – Дніпропетровськ: РВВ ДНУ, 2003. – 528 с.
6. Валецький О.Л., Гончар М.М. Структура геополітичних інтересів України. – К.: НІСД, 1995. – 99 с.
7. Василенко И.А. Диалог цивилизаций: социокультурные проблемы политического партнерства. – М.: Эдиториал УРСС, 1999. – 272 с.
8. Вілсон Е. Українці: несподівана нація. – К.: КІС, 2004. – 552 с.
9. Врублевський В.К., Хорошковський В.І. Український шлях. Начерки: Геополітичне становище України та її національні інтереси. – К., 1997. – 426 с.
10. Гаджиев К.С. Геополитика Кавказа. – М.: Междунар. отношения, 2001. – 462 с.
11. Глобальні трансформації. Політика, економіка, культура. – К.: Фенікс, 2003. – 584 с.
12. Гумилев Л.Н. От Руси до России: Очерки этнической истории. – М.: Танаис ДИДИК, 1995. – 551 с.
13. Гумилев Л.Н. Этногенез и биосфера Земли. – М.: Айрис Пресс, 2004. – 556 с.
14. Дейвіс Н. Європа. Історія. – К.: Основи, 2000. – 1464 с.
15. Дергачев В.А. Геоэкономика Украины: теоретические и прикладные основы. – Одесса: ИПРЭЭИ НАНУ, 2002. – 244 с.
16. Дергачев В.А. Цивилизационная геополитика (Большие многомерные пространства). – Одесса: ИПРЭЭИ НАНУ, 2003. – 262 с.
17. Дністрянський М.С. Геополітичні доктрини і підходи: критичний аналіз методології. – Львів: ЛНУ, 2003. – 111 с.
18. Дністрянський М.С. Україна в політико-географічному вимірі. – Львів: ЛНУ, 2000. – 310 с.
19. Европейский Союз на пороге XXI века: выбор стратегии развития / Отв. ред. Ю.А. Борко. – М.: Эдиториал УРСС, 2001. – 471 с.
20. Зленко А. Дипломатия и политика: Украина в процессе динамических геополитических перемен. – Харьков: Фолио, 2004. – 559 с.
21. Камінський А. Основы міжнародних відносин. – Львів: ЛНУ, 2001. – 208 с.
22. Киссинджер Г. Дипломатия. – М.: Ладомир, 1997. – 848 с.
23. Колосов В.А. Политическая география. Проблемы и методы. – Л.: Наука ЛО, 1988. – 190 с.

24. Коппель О.А., Пархомчук О.С. Міжнародні відносини ХХ ст. – К.: Школяр, 1999. – 255 с.
25. Шпенглер О. Закат Європы: Очерки морфології мирової історії: В 3 т. — М.: Мысль, 1998.

10. Посилання на інформаційні ресурси в Інтернеті, відео-лекції, інше методичне забезпечення

1. Довідник ЦРУ по країнах світу. – Режим доступу: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/>
2. Інститут геополітики професора Дергачева. – Режим доступу: <http://dergachev.ru/book-geop-2004/index.html>
3. Збигнев Бжезинський. Велика шахматна дошка (Господство Америки і його геостратегічні імперативи). – Режим доступу: <http://lib.ru/POLITOLOG/AMERICA/bzhezinskij.txt>
4. Данилевський Н.Я. Росія і Європа. – Режим доступу: <http://vehi.net/danilevsky/rossiya/index.html>
5. Служба зовнішньої розвідки України. – Режим доступу: <http://www.szru.gov.ua/>
6. Служба зовнішньої розвідки РФ. – Режим доступу: <http://svr.gov.ru/>
7. The Security Service (MI-5). – Режим доступу: <https://www.mi5.gov.uk/>
8. Офіційний сайт ООН. – Режим доступу: <http://www.un.org/>
9. Представництво ООН в Україні. – Режим доступу: <http://www.un.org.ua/ua>
10. Тексти по геополітичній публіцистиці і питанням світової політики. – Режим доступу: <http://www.geopolitics.ru/>
11. Тексти по геополітичній публіцистиці. – Режим доступу: <http://www.patriotica.ru/subjects/geopolitics.html>
12. МЗС України. – Режим доступу: <http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/4130.htm>
13. «Чорноморська безпека». – Режим доступу: <http://www.nomos.com.ua/>
14. Велика ложа України. – Режим доступу: <http://www.ukrmason.org/>